

GRØNLAND

Artikelsamling fra *Den Store Danske* Gyldendals
åbne encyklopædi

Fremstillet til
prøveformål

Indhold

Fakta om Grønland	3
Grønlands forhistorie	4
Nordboernes bosættelser 900-1500	6
Grønlands historie 1500-1979	9
Grønlands historie efter 1979	14
Erhverv, økonomi og samfund	16
Klima	20
Befolkning og etnografi	21
Myter og sagn	23
Sprog	25
Dragt	26
Dans	27
Musik	28
Billedkunst	30

Fakta om Grønland

Grønland, Kalaallit Nunaat, er med 2.180.000 km² verdens største ø.

Grønland ligger i Nordamerika, nordøst for Canada, men historisk, politisk og økonomisk er den tæt knyttet til Europa.

Størstedelen af Grønland henligger som stort set uberørte naturområder. 80 % af øen er dækket af en iskappe. Det isfri areal er ni gange så stort som Danmark.

Grønland har knap 56.000 indbyggere, og cirka 17.000 af dem bor i hovedstaden Nuuk.

Grønland er en del af kongeriget Danmark, men har en høj grad af selvstyre, som senest blev udvidet i 2009.

Grønland er ikke medlem af EU, men har en særlig fiskeriordning og er blevet optaget som et af de såkaldt oversøiske lande og territorier som har særlige forbindelser med EU.

Sæl- og hvalfangst, fiskeri og jagt er de primære indtægtskilder i Grønland.

Kilder:

<https://norden.org/da/information/fakta-om-gronland> Hentet d. 28. august 2019

http://denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Grønland/Grønlands_geografi/Grønland hentet d. 28. august 2019

Grønlands forhistorie

Af Hans Christian Gulløv

De tidligste spor efter mennesker i Grønland går mere end 4000 år tilbage. De stammer fra arktiske jægerfolk, der fra regionen ved Beringshavet via Alaska og arktisk Canada nåede landet som en østlig udløber af det fælles arktiske kulturkompleks, Denbigh-kulturen. Jægerfolkets bolig var bygget op omkring et centralt placeret ildsted, der lå mellem to parallelle rækker af kantstillede sten, som delte den omgivende, cirkelformede konstruktion i to halvdele. Denne boligform blev brugt både sommer og vinter i de tidligste kulturperioder i det østlige Arktis.

I Grønland betegnes Denbigh-kulturen hhv. Independence I (ca. 2400-2000 f.Kr.) og Saqqaq-kulturen (2400-800 f.Kr.). Den første er udbredt i den nordligste del af landet, hvor fund af lansefragmenter og dyreknogetyder tyder på, at moskusoksen var den vigtigste resurse. Saqqaq-kulturens rensdyrjægere og sælfangere har levet i landets sydlige halvdel, hvor velbevarede aflejringer på bopladser i Disko Bugt har givet et nuanceret billede af kulturens specialiserede teknologi. Knogler fra de ældste mennesker i Grønland stammer herfra.

Det billede, som kan tegnes af de efterfølgende kulturer, er langt fra så nuanceret. Fra Peary Land beskrives Independence II-kulturen med rødder i den canadiske Dorset-kultur; den dateres til 600-450 f.Kr. I Vestgrønland dateres den tidligste fase af Dorset-kulturen fra ca. 600 f.Kr. til Kristi fødsel og igen fra ca. 700 e.Kr. Det er endnu ikke i Grønland lykkedes at påvise denne kultur i den mellemliggende periode.

Afslutningen på den palæo-eskimoiske periode fandt sted samtidig med en generel forøgelse af gennemsnitstemperaturen i Arktis. I den sene Dorset-kultur fremkom kunstneriske udtryksformer og ændringer i boligformen, som synes at pege på ændringer i samfundet, der vanskeligt kan forklares alene ud fra indre forhold og klimaændringer. Norrøne genstande er fundet i Dorset-kulturens boliger, og visse typologiske former i den efterfølgende neo-eskimoiske kultur, Thule-kulturen, synes at have deres oprindelse i Dorset-kulturen; det er således blevet almindeligt accepteret, at et kulturmøde mellem de tre kulturer formentlig har fundet sted i Grønland.

Kort før 1200 kan Thule-kulturen påvises i det nordvestlige Grønland og på Ellesmere Island som en eskimoisk hvalfangerkultur med kulturelle forbindelser til Alaska og regionen ved Beringshavet. Oldsager af norrøn oprindelse, der er fundet i husruinerne, er forklaret som et resultat af en kulturel kontakt. Kulstof 14-dateringer af egetræ og uldklæde fra disse ruiner ligger alle inden for 1200-1400, hvilket kunne tyde på, at et handelssamkvem med nordboerne fandt sted i dette tidsrum. Et koldere klima resulterede i en eskimoisk vinterbosættelse i landets sydligste del, som fandt

sted i 1400-tallet samtidig med en udbredt handel med genstande fra de forladte norrøne gårde.

Fangeren og udstedsbestyreren Jens Kreutzmann fra Kangaamiut nedskrev og illustrerede omkring 1860 en lang række sagn og beretninger. På denne tegning skildrer Kreutzmann en rensdyrjagt, sådan som traditionen erindrer en svunden eskimoisk fortid: Klapperne jager dyrene hen til mændene, der har bygget skydeskjul og står parat med deres buer. H.J. Rinks billedsamling/Grønlands Nationalmuseum og Arkiv

Hans Christian Gulløv: Grønland - forhistorie i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019 <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86589>

Nordboernes bosættelser 900-1500

Af Jette Arneborg

Islandske beretninger fra middelalderen fortæller om islandsk kolonisation af Grønland i slutningen af 900-tallet, og arkæologiske undersøgelser i de sydvest-grønlandske områder ved byerne Nanortalik, Qaqortoq, Narsaq, Ivittuut, Paamiut og Nuuk bekræfter nordiske bosætninger i disse områder fra den sene vikingetid.

Ifølge de skriftlige kilder bosatte den islandske bonde Erik den Røde sig med sin familie i 985 på Brattahlið i Østerbygden. Andre kolonister slog sig ned i de omkringliggende fjorde, mens enkelte sejlede videre til den nordligere beliggende Vesterbygden ved Nuuk. Omkring 1300 skal der ifølge skriftlige kilder have været 120 norrøne gårde i Østerbygden og 90 i Vesterbygden. Befolkningstallet er med udgangspunkt i demografiske analyser anslået til 2000-3000 personer, da bosætningen var på sit højeste.

Ca. 1124 udpegede den norske konge Sigurd 1. Jorsalfar grønlændernes første biskop, og storgården Garðar blev bispesæde frem til 1378, da den sidste residerende biskop i Grønland døde. Skriftlige kilder fra 1300-tallet opregner 12 kirker i nordbobygderne; samme kilder omtaler desuden to klostre. Arkæologisk er der registreret 16 gårde i Østerbygden, hvortil der har været knyttet en kirke. I Vesterbygden er der registreret tre gårde med tilhørende kirker.

De norrøne grønlændere antages at have tilsluttet sig kong Håkon 4. Håkonssons Norgesvælde i 1261, og de blev herefter skattepligtige over for den norske konge. Formentlig har kongen til gengæld måttet love at opretholde sejladsen til Grønland og dermed sikre handelen for nordboerne.

I løbet af senmiddelalderen svandt kontakterne mellem nordbobygderne i Grønland og Skandinavien ind. Sidste bevarede skriftlige livstegn fra nordbobygderne er breve, som blev skrevet på bispesædet i Skálholt i Island i forbindelse med et bryllup, der angiveligt fandt sted i 1408 i Hvalsey Kirke i Østerbygden. Arkæologiske fund i Østerbygden tyder på, at livet her ebbede ud i løbet af 1400-tallet. Vesterbygden antages at være affolket allerede i midten af 1300-tallet.

Nordboernes gårde og dyrehold

I modsætning til eskimoernes bosætning, der lå nær kysten, findes nordboerbebyggelsen i de indre dele af de store sydvestgrønlandske fjordkomplekser, hvor de klimatiske forhold har tilladt dyrehold i et vist omfang. Gårdene lå spredt enkeltvis i terrænet og afspejler nordboernes afhængighed af græsningsarealer til heste, køer og

navnlig får og geder, der var de dominerende husdyr. Nordboerne var endvidere afhængige af fiskeri og jagt på især rensdyr og sæl. Nordbobygderne var imidlertid ikke selvforsynende. Ifølge det norske middelalderskrift Kongespejlet importeredes jern og tømmer til husbygning; desuden var den ideologiske og kulturelle påvirkning fra Skandinavien vigtig for nordboernes selvforståelse.

De arkæologiske udgravninger afslører stærke kulturelle rødder til Skandinavien. Redskaberne var skandinaviske i form, men fremstillet af lokale råvarer, og det store fund af middelalderdragter på kirkegården ved Herjolfsnæs viser klart, at de europæiske tøjmoder blev fulgt. De ældste huse og kirker var formentlig bygget af træ og omgivet af beskyttende mure af tørv; senere dominerede byggeri af landets egne resurser, sten og tørv. Kirkearkitekturen fulgte udviklingen i det øvrige nordatlantiske område, mens den grønlandske gård på nogle lokaliteter fandt sin egen udformning. Gården bestod af et varierende antal bolig-, økonomi- og redskabshuse, der enten kunne ligge spredt over et større område, således som det kendes i Skandinavien, eller de kunne være bygget så tæt sammen, at de udefra fremstod som en stor, samlet husblok.

Nordamerika

Nordboernes vigtigste eksportvarer var skind, reb af hvalroshud og ikke mindst hvalrostænder. Hvalros fangede de på fangstture nordpå langs Grønlands vestkyst. Ruinen af et mindre stenopbygget hus på halvøen Nuussuaq i Disko Bugt tilskrives nordboerne og antages at have været et opbevaringshus for fangsten. Fund af norrøne genstande på bopladser fra den eskimoiske Thule-kultur på begge sider af Smith Sund, i Nordgrønland og på Ellesmere Island vidner om, at nordboernes fangstrejser førte dem nord for Melville Bugt.

Det er usikkert, i hvor stor udstrækning nordboerne i øvrigt besøgte det nordamerikanske kontinent. I de islandske sagaer berettes om sejlads til Vinland, Helluland og Markland omkring år 1000, og ved L'Anse-aux-Meadows på nordspidsen af Newfoundland er der lokaliseret ruiner af tørveopbyggede huse, som tilskrives nordboer og henføres til tiden omkring 1000. Stedet tolkes som en baselejr for nordboernes videre rekognosceringer langs den nordamerikanske østkyst.

Bosættningens ophør

Årsagerne til nordbobygdernes affolkning er endnu ikke fuldstændig klarlagt. Forklaringer, der alene tager udgangspunkt i enkeltbegivenheder som overfald af eskimoer eller europæiske sørøvere, er opgivet, selvom det naturligtvis ikke kan afvises, at sammenstød mellem eskimoer og nordboer kan have fundet sted. Nye antropologiske undersøgelser af skeletmaterialet fra de norrøne kirkegårde har imødegået gamle teorier om sygdom og degeneration. Det er den almindelige opfattelse, at affolkningen

skal ses som resultatet af et uheldigt samspil mellem flere faktorer. Klimaundersøgelser har vist, at den norrøne bosætning i Grønland fandt sted ved afslutningen af en længere varmeperiode. Ændrede klimatiske forhold med et koldere klima kan have forringet betingelserne for husdyr betragteligt og medvirket til bosættelsernes affolkning. Men hele forklaringen kan det ikke være, da nordboernes økonomi var en blandingsøkonomi, hvori også fangst og fiskeri spillede en vigtig rolle. Ændrede politiske forhold i Skandinavien og ændrede handelsmønstre i Europa synes at have isoleret de fjerne bygder, og det har påvirket både det økonomiske og det kulturelle system i Grønland i negativ retning. Med et i forvejen lavt befolkningstal, mulig udvandring og ingen indvandring har affolkning af bygderne været uafvendelig.

*Jette Arneborg: Grønland - historie i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019.
<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86590>*

Grønlands historie 1500-1979

Af Axel Kjær Sørensen

I 1400-tallet ophørte nordboernes bosætning, mens den neoeskimoiske indvandring (Thule-kulturen) bredte sig langs begge kyster. For at hævde Danmarks suverænitæt i området sendte de danske konger fra tid til anden ekspeditioner af sted, der skulle genoptage forbindelsen til området. Efter Reformationen blev ekspeditionernes formål tillige at bringe den rette kristendom til landet, og i 1605 og 1607 nåede danskerne Vestkysten og fik kontakt med eskimoerne. Som følge af først englændernes og efter 1600 i stigende grad hollændernes interesse for Grønland gav Christian 4. i 1636 et københavnsk kompagni eneret til besejling og handel.

Der udsendtes tillige tre ekspeditioner 1652-54; deres udbytte var magert, og 1670-71 kom det til sammenstød med hollændere, der fordrev de udsendte danske skibe. Der blev igen sendt skibe af sted fra Bergen 1673-76, og i 1697 gav Christian 5. privilegium til København og Bergen på Grønlandsfarten med det resultat, at der årligt udgik skibe, og at privilegiet blev forlænget i 1700 og i 1707.

1721-1908

I 1721 tog den norske præst Hans Egede til Grønland, støttet af et nyt kompagni af bergensiske købmænd og Frederik 4., der lønnede Egede som kaldet missionær. I 1726 gav Bergenskompagniet op, og kongens kasse overtog støtten, men da de økonomiske resultater udeblev, befalede Christian 6. i 1731, at foretagendet i Grønland skulle lukkes. Det lykkedes dog Hans Egede med henvisning til de mange døbte grønlandere at få missionen videreført: 1734-50 under Jacob Severins monopol og 1750-72 under Det Almindelige Handelskompagni.

I løbet af 1700-tallet anlagdes kolonisteder på Vestkysten fra Julianehåb (Qaqortoq) i syd til Upernavik i nord, og i 1776 fik handelsselskabet Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH) et monopol på handlen, der kom til at gælde indtil 1950.

Under Revolutions- og Napoleonskrigene blev besejlingen på Grønland voldsomt indskrænket, men Kielerfreden i 1814 lod Grønland tilhøre Danmark, og fra 1820'erne blev omkring 50 udsteder anlagt for at bringe vareudvekslingen tættere på grønlanderne.

Grønlanderne fik ikke valgret til Rigsdagen i 1849, men fra 1857 fik de valgte forsamlinger, Forstanderskaber, til administration af lokale forhold. Systemsiftet i Danmark

i 1901 fulgtes af en reformperiode i Grønland frem til 1912 på initiativ af reformivrige missionærer i Grønland, som i Danmark især blev støttet af Det Radikale Venstre. Kirkeloven af 1905 betød ophør af Grønland som missionsmark og oprettelse af et provsti. Med Loven om Styrelsen af Kolonierne i Grønland i 1908 oprettedes to landsråd med sæde i henholdsvis Godthåb og Godhavn (Qeqertarsuaq), der fik ret til at udtale sig og stille forslag til myndighederne i Danmark.

1908 -1940

I Grønland var de mest presserende problemer af erhvervsøkonomisk art. Den grønlandske befolkning var i 1800-tallet vokset fra knap 6000 til lidt over 11.000 indbyggere på et uændret erhvervsgrundlag. Ved århundredskiftet syntes fangsten af sæler ikke at kunne forøges, og derfor indførte man i 1906 fåreavl i det sydligste Grønland. Desuden blev kommercielt fiskeri efter hellefisk sat i værk fra 1908, mens de mange forsøgsfiskerier efter torsk først begyndte at give resultater fra 1917.

Denne udvikling var den største omvæltning i især sydgrønlandernes liv siden Hans Egedes ankomst, og Landsrådene arbejdede ivrigt med på den nye udvikling, men havde kun få midler at stille til rådighed. Fra dansk side var sigtet et balanceret budget, hvilket betød, at investeringerne principielt skulle bæres af de løbende indkomster. Derved kom udbygningen til at forløbe relativt roligt og skabte ikke egentlige konflikter mellem grønlanderne eller mellem dem og de danske.

Dansk suverænitæt over Grønland blev administreret forsigtigt; således udstedtes kun adgangsforbud ved kolonistederne og deres opland. Derved blev hele Vestkysten mellem Kap Farvel og Melville Bugt omfattet af monopolet inden 1800, og da handelsstationen ved Ammassalik på Østkysten blev anlagt i 1894, blev den og dens opland også underlagt monopolet. Stationen i Thule blev privat anlagt i 1910, da regeringen ikke ønskede at udfordre Canada; den blev i 1937 overtaget af staten. I forbindelse med salget af De Vestindiske Øer til USA i 1917 fik Danmark anerkendt sit krav om at udstrække sin suverænitæt til hele Grønland. En række andre lande bifaldt ligeledes kravet og affandt sig med, at Danmark i 1921 inddrog hele Grønland under sit styre. Alene Norge gjorde ikke. Norske sælfangere havde nemlig fangstinteresser på Østkysten, som de ikke ønskede at blive afskåret fra. Det førte til en intens dansk suverænitætshævdelse, og konflikten kulminerede i 1931 med en norsk "okkupation" af områder i Østgrønland og en efterfølgende retssag i 1933 ved Den Internationale Domstol i Haag, som bekræftede Danmarks suverænitæt i Østgrønland. Et anslag mod den etablerede politik var det, da færøske fiskere i 1927 på trods af Landsrådenes modstand fik lov til at anvende enkelte pladser og efterhånden også til at fiske helt ind til kysten på en tredjedel af kysten med åbent vand.

Den politiske udvikling forløb uden dannelse af partier. Landsrådsmedlemmerne rejste især lokale sager, men efterhånden dog også mere overordnede problemstillinger, så landsrådene blev et fuldgældigt udtryk for den politiske holdning i Grønland. Loven om Grønlands Styrelse blev derfor revideret i 1925 uden større ændringer.

1940-45

Ved Danmarks besættelse i 1940 blev forbindelsen til Grønland afbrudt, og de to landsfogeder, Eske Brun og Aksel Svane, overtog regeringsmagten med henblik på at bevare Grønland som dansk og undgå, at der opstod nød i befolkningen. Landsfogederne søgte forbindelse med det neutrale USA for at undgå en tysk, subsidiært en britisk eller canadisk præventiv besættelse. Det førte i april 1941 til indgåelsen af Grønlandstraktaten af 1941 med USA og senere oprettelse af amerikanske flyvepladser og militære baser. Krigstiden var en fremgangsperiode for Grønland, og befolkningen ønskede flere af dens forhold fortsat efter krigen; ikke mindst den kystrute, man havde oprettet, og den større beslutningskompetence, der nu var blevet placeret i Godthåb. Egentlige krigshandlinger fandt ikke sted på Vestkysten, mens nogle enkelte træfninger mellem tysk militært vejrobservationspersonel og den fra 1942 danskoprettede slædepatrulje på Østkysten skete langt fra beboede steder. Dog blev fragtskibet Hans Egede på vej til USA sænket i 1942 af en tysk ubåd.

1945-79

Befrielsen i 1945 blev modtaget lige så begejstret i Grønland som i Danmark. Landsrådene sendte en delegation til Danmark for at drøfte større politisk kompetence til et centralt styre i Grønland. En betænkning fra Grønlandsudvalget af 1946 var velvillig, men imødekom ikke disse idéer, og monopol og isolation blev fastholdt efter landsrådenes ønske. Derimod blev der gennemført omfattende investeringer inden for uddannelse og sundhedsvæsen og et betragteligt løft i lønningerne. Alt i alt betød forslagene en årlig meroverførsel fra Danmark på størrelse med hele det hidtidige budget, og de balancerede budgetters tid var tydeligvis forladt.

Toneangivende danske embedsmænd i Grønland og enkelte grønlændere kritiserede den manglende ophævelse af monopol og isolation. De ønskede en ny udvikling med adgang for privat dansk erhverv i Grønland, og dette pres fik sammen med det uløste spørgsmål om de fortsatte amerikanske baser i Grønland fra november 1947 den nye socialdemokratiske regering til at gå ind for radikale reformer. Statsminister Hans Hedtoft fik i løbet af 1948 tilslutning fra såvel dansk som grønlandsk side til at

ophæve monopol og isolation samt indføre dansk privat initiativ under statskontrol i Grønland.

Den store Grønlandskommission afstak i sin omfattende betænkning fra 1950, udmøntet i otte love, de retningslinjer, der kom til at gælde den næste menneskealder. Hovedidéen bag hele dette gigantiske udviklingsprogram var at modernisere det grønlandske fiskeri med danske private foretagender som læremestre. Desuden skulle infrastrukturen udbygges. Med Danmarks Riges Grundlov af 1953 blev Grønland integreret i Danmark, hvorved to medlemmer af Folketinget skulle vælges i Grønland.

De store investeringer og udgifterne til et moderne velfærdssamfund blev båret af Danmark, mens de grønlandske erhverv skulle klare den private indkomstdannelse. Mens infrastruktur, undervisning og sundhedsvæsen hurtigt udbyggedes med store forbedringer til følge, sakkede erhvervsudviklingen bagud. En voldsom befolkningstilvækst vanskeliggjorde en tilstrækkelig udbygning af byerne, der skulle være centre for et havgående helårsfiskeri ved åbent vand, og de private danske investeringer udeblev. Myndighederne begyndte derfor fra slutningen af 1950'erne at bygge fiskefabrikker og indkøbe trawlere til det fiskeri, der skulle være det økonomiske grundlag. Det lovende torskefiskeri gik dog drastisk tilbage fra midten af 1960'erne for kun langsomt at blive afløst af rejefiskeriet som det vigtigste primære erhverv.

Den kraftige udbygning var planlagt og blev gennemført af danske eksperter samt et betydeligt kontingent danske gæstearbejdere i Grønland, der var vokset fra nogle få hundrede i 1945 til ca. 3000 eller godt 10% af befolkningen i slutningen af 1960'erne. Det samlende organ for bygge- og anlægsvirksomheder var fra 1950 Grønlands Tekniske Organisation (GTO), et direktorat under Ministeriet for Grønland. Det grønlandske Landsråd ønskede i 1959 på den baggrund at placere sig stærkere i udviklingen, og normalisering, forstået som stærkere ligestilling, også lønmæssigt, var kodeordet. Regeringen nedsatte Grønlandsudvalget af 1960, hvis betænkning i 1964 dannede grundlag for en tiårsplan. Det samlede budget blev igen fordoblet, og hovedidéen forblev: koncentration om byerne ved åbent vand. Hjemstavnskriteriet fra 1958 blev i 1964 afløst af et fødestedskriterium, hvilket udløste en voldsom kritik blandt de højest uddannede grønlændere, der begyndte at overveje en mere selvstændig status for Grønland. Mere afgørende herfor blev dog folkeafstemningen om Fællesmarkedet i 1972, hvor Grønland måtte følge Danmark ind i EF, på trods af at 70 % stemte imod. Landsrådet stillede herefter mod en hjemmestyreordning, der som på Færøerne kunne muliggøre Grønlands udtræden af Fællesmarkedet. Forrest i denne bestræbelse stod en lille gruppe, valgt til Landsråd og Folketing i 1971, som i 1977 blev til partiet Siumut. Hjemmestyret blev først drøftet i et rent grønlandsk udvalg 1971-75 og derefter i en dansk-grønlandsk hjemmestyrekommission 1975-79. Denne proces udskilte en yngre fløj af Siumut, som fra 1977 blev til partiet Inuit Ataqatigiit, der

ønskede selvstyre. Samme år dannedes partiet Atassut, der lagde størst vægt på sam-
hørigheden med Danmark. Dermed var de tre største politiske partier dannet, og de
kom alle til at spille en afgørende rolle for den videre udvikling.

I de i øvrigt harmoniske hjemmestireforhandlinger voldte spørgsmålet om Grønlands
undergrund problemer. Fra grønlandsk side ønskede man af nationale grunde ejer-
skabet henført til hjemmestyret, mens man fra dansk side af hensyn til forsyningssik-
kerhed med olie ønskede staten som ejer i lighed med det øvrige Danmark. Løsningen
blev et ligestillet styre, hvor begge parter havde vetoet.

Axel Kjær Sørensen: Grønland - historie (1500-1979) i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019. <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86592>

Grønlands historie efter 1979

Af Axel Kjær Sørensen og Merete Harding

Hjemmestyret af 1979 tog Grønland ud af Fællesmarkedet i 1985, og i slutningen af 1980'erne forsvandt de sidste rester af løndifferentiering baseret på fødestedskriteriet. I Danmark nedlagdes i 1987 det Ministerium for Grønland, der var blevet oprettet i 1955, og de resterende grønlandske sager blev henlagt til et kontor under Statsministeriet.

Målsætningen for de grønlandske politikere med hjemmestyret var at skabe et mere grønlandsk Grønland og i højere grad at klare sig selv og styre det grønlandske samfund, hvilket delvis er lykkedes. Pengeoverførelserne fra Danmark blev fra 1980 omlagt til bloktilskud — svarende til de udgifter Danmark hidtil havde haft. Efterhånden som flere og flere områder blev overtaget af hjemmestyret voksede bloktilskuddet, mens de direkte statsudgifter blev mindre. Overtagelsen af de statsejede virksomheder og tjenester fandt sted over en årrække. Det sidste store område, sundhedsvæsenet, blev overtaget i 1992 uden ændringer i strukturen.

De vigtigste politiske spørgsmål i hjemmestyreperioden har været balancen mellem bygderne og byerne samt forholdet til omverdenen. For det nye styre i 1979 stod bygderne som et udtryk for det autentiske Grønland, og mange bestræbelser blev gjort for at lette tilværelsen for bygdebefolkningen. Efter overtagelsen af den samlede økonomi i slutningen af 1980'erne kneb det dog med at indfri bygdernes forventninger. Valget stod mellem en rationel udnyttelse af de økonomiske resurser ved at prioritere det havgående fiskeri eller overførsel af flere resurser til bygderne, hvor rentabiliteten ikke stod mål med byernes formåen. Den århundredlange udvikling med faldende befolkningstal i de små samfund vedblev at fortsætte.

Udtrædelsen af Fællesmarkedet var en vigtig baggrund for ønsker om hjemmestyre. Grønland fik herefter en ordning, der sikrede fri adgang til det europæiske marked mod salg af fiskerilicenser til fællesskabets borgere. Grønland deltager i internationalt samarbejde enten som del af en dansk delegation, som fx i EU fra 1992, på vegne af rigsfællesskabet under forhandlinger vedr. fiskeri i Nordatlanten eller på egne vegne som i Den nordatlantiske havpattedyrskommission (NAMMCO). Allerede før hjemmestyrets indførelse deltog Grønland i Inuit Circumpolar Conference (ICC), ligesom der er nære forbindelser til de inuitstyrede områder i Canada, Nunavut.

På den baggrund og på grund af den amerikanske tilstedeværelse på Thulebasen har Grønland dog ønsket at få en mere selvstændig indflydelse på den del af dansk udenrigspolitik, der vedrører Grønland. Ønsket er at få hjemmestyreordningen afløst af en selvstyreordning, der indfrier dette ønske uden at bryde ud af rigsfællesskabet. I

2003 færdiggjorde hjemmestyret en rapport, der opregnede ønskerne, og i 2004 blev en fælles dansk-grønlandsk kommission nedsat for at se nærmere på forholdet.

I november 2008 kom Selvstyrekommisionens lovforslag til en ny selvstyreordning til folkeafstemning. Inden da havde samtlige grønlandske partier med undtagelse af Demokraatit anbefalet et ja. Resultatet af afstemningen blev en klar tilslutning til øget selvstyre; ca. 76% af stemmerne var for forslaget. Den nye selvstyreordning, der afløser Hjemmestyreordningen fra 1979, trådte i kraft 21.6.2009 på Grønlands nationaldag, efter at det danske Folketing og det grønlandske Landsting havde vedtaget loven. Herefter hedder Landstinget Inatsisartut, og Grønlands Landsstyre Naalakkersuisut.

Selvstyreordningen indebærer, at Grønland løbende fra Danmark overtager sagsområder, som de herefter selv finansierer. Samtidig overdrages Grønland ejendomsretten til ressourcer og råstoffer i undergrunden. Med den nye ordning følger endvidere, at grønlænderne anerkendes som et folk i folkeretslig forstand med eget officielt sprog og med retten til selvstændighed, når de ønsker det. På visse områder vil Grønland ikke have selvstyre; det gælder bl.a. udenrigspolitik samt forsvars- og sikkerhedspolitik. Fra 2013 har Grønland selv kunnet bestemme sin klimapolitik.

Axel Kjær Sørensen, Merete Harding: Grønland - historie (efter 1979) i Fgp"Uvqtg"Fcpung, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019. <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86597>

Erhverv, økonomi og samfund

Af Peter A. Friis og Rasmus Ole Rasmussen

Erhverv

Indtil 1950 var privat forretningsvirksomhed ikke tilladt på Grønland, og den offentlige sektor er fortsat meget stor. Erhvervsstrukturen domineres af nogle få offentligt ejede virksomheder inden for fiskeindustri (Royal Greenland), engros- og detailhandel (KNI, Kalaallit Niuersarfik) og trafik. Hertil kommer ca. 2000 små virksomheder i det private erhvervsliv. Den store offentlige sektor er genstand for tilbagevendende debat. Dens omfang skyldes bl.a. ønsket om stabilitet og forsyningssikkerhed på et hjemmemarked, som er så lille og geografisk opdelt, at der knap er plads til konkurrerende virksomheder.

Fiskeri og fiskeindustri er Grønlands eneste eksporterhverv af betydning. I 1970'erne var der stor optimisme i fiskeriet, og flåden voksede voldsomt frem til en stor overkapacitet i slutningen af 1980'erne; den er siden reduceret med en tredjedel. Trawlerflåden er hjemmehørende i byerne med udbyggede havnefaciliteter, mens bygdernes flåder består af mindre fartøjer, bl.a. skønsmæssigt 5000 joller. 1500 personer er egentlige erhvervsfiskere, men næsten alle mandlige indbyggere i Grønland driver en eller anden form for deltids- eller lystfiskeri.

Økonomisk er rejefiskeriet langt det vigtigste. Rejepriserne er stærkt afhængige af rejernes størrelse og behandling; højeste priser opnås for store, enkeltfrosne rejer til det japanske marked. Den høje pris skyldes blandt andet, at disse rejer fryses og pakkes om bord under overvågning af japanske kontrollører.

Det hjemmestyreejede aktieselskab Royal Greenland ejer praktisk taget al fiskeindustri. Selskabet driver 37 fabrikker og indhandlingsanlæg i Grønland samt to store fabrikker og nogle mindre anlæg i Danmark; hertil kommer et fabriksanlæg i Tyskland. De største fabrikker ligger ved de store rejefelter ud for Sisimiut, Maniitsoq, Qasigiannguit, Ilulissat samt Nuuk, og det vigtigste produkt er pillede rejer. Rejerne pilles maskinelt og bulkpakkes, mens detailpakningen finder sted på koncernens fabrik i Ålborg. Fabrikken i Uummannaq fileterer og dybfryser hovedsagelig hellefisk, som også videreforarbejdes i Ålborg. Endvidere ejer og driver Royal Greenland fem rejetrawlere, som producerer søkogte rejer og de såkaldte japanrejer. Fabrikken i Narsaq omdannes et par måneder hvert år til lammeslagteri, hvortil størstedelen af lammene fra Sydgrønland sendes.

Ud over fiskeindustrien findes forskellige følgevirkninger i de større byer; reparationsværfter, vodbinderier mv. I Qaqortoq ligger garveriet Great Greenland med tilhørende systue; her forarbejdes alle typer grønlandske skind.

Den offentligt ejede detailhandel, som drives af KNI, har butikker i alle byer og større bygder og står for ca. halvdelen af detailhandelen. Den anden halvdel dækkes af Brugsen og en række mindre, private forretninger. Frem til 1993 havde KNI monopol på salg af afgiftspligtige varer (spiritus, tobak, kosmetik). Et vigtigt led i detailhandelen er brættet, hvor lokale fangere og fiskere sælger dagens fangst direkte til kunden. I de større byer er der indrettet lokaler og installationer til brættet, mens det i øvrigt blot er en aftalt lokalitet.

Hjemmestyret og Landsstyret er arbejdsgivere for de fleste offentligt ansatte. Det gælder social- og sundhedstjenesten, undervisning, teletjeneste, KNI og Landsstyrets administration. En stor del af arbejdspladserne ligger i Nuuk.

Infrastruktur

Uden for byerne er der stort set ingen veje i Grønland. Al transport mellem byerne foregår med skib, fly og helikopter; kun få af bygderne har landingsfaciliteter, og de øvrige kan kun nås med småskibe, om vinteren evt. med hundeslæde.

Qaanaaq 2005

Territoriet

Efter længere tids forhandling er der opnået enighed mellem Grønland og Island om grænsen for territorialfarvandene. Det lille skær Kolbeinsey, som Island i årtier havde holdt kunstigt oven vande ved hjælp af beton, har givet Island 30% af det havområde, der hidtil har været en såkaldt gråzone, hvis fordeling der ikke kunne opnås enighed om.

I 2001 plantedes de danske og grønlandske flag på den lille Tobias Ø 70 km fra Nordøstgrønlands kyst. Øen, der har været rygtevis kendt som Fatamorganaøerne siden Danmark-ekspeditionen 1906-08, blev genopdaget af tyske forskere i 1993. Den har navn efter Tobias Otto Mikael Gabrielsen (1879-1945), der var slædekusk på ekspeditionen.

Økonomi og samfund

Det grønlandske rejefiskeri er, ud over bloktilskuddet fra Danmark, fortsat hjørnesteinen i økonomien, men det er ikke muligt at udvide den samlede fangst, og stigende verdensmarkedspriser har lagt et stadig stigende pres på økonomien. Fiskeriet efter hellefisk vokser fortsat, og hertil har en markant vækst i krabbe-fiskeriet givet et betragteligt tilskud til økonomien, ikke mindst i den ellers hensygnende by Paamiut. Produktion af sælprodukter spiller en væsentlig rolle på hjemmemarkedet, men et forsøg på at markedsføre sælprodukter i Kina endte med en større økonomisk skandale, idet forventningerne var sat alt for højt.

Udvikling af de grønlandske råstoffer og energiresurser udgør et stort potentiale, men investeringslysten svækkes af de store omkostninger under de barske naturbetingelser. Efterforskningsboringer på Fylla Banke ud for Nuuk har vist gode indikationer på olie- og gasforekomster, men stadig ikke sikre nok til, at firmaer vil satse på efterforskning i større målestok. I mindre målestok

Lufthavnen i Søndre Strømfjord 2005

er en produktion af guld begyndt ved Nanortalik. Minedriften er dog besværliggjort af lige dele faldende priser og intern uenighed. Der er fundet gode indikationer på forekomst af diamanter i såkaldte kimberlitrør. Forvaltningen af råstofordningen mellem Danmark og Grønland er flyttet fra Miljøministeriet i Danmark til Råstofkontoret i Nuuk.

Der foregår løbende en privatisering af det grønlandske erhvervsliv. Tidligere hjemmestyrejede virksomheder, senest besejlingen og værfterne, er blevet omdannet til private virksomheder. Infrastrukturen er blevet forbedret ved bygning af landingsbaner for fastvingede fly i byerne Maniitsoq, Sisimiut, Aasiaat, Qaarsut/Uummannaq og Qaanaaq.

*Peter A. Friis, Rasmus Ole Rasmussen: Grønland - geografi i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet 28. d. juni 2019.
<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86535>*

Klima

Af: Rasmus Ole Rasmussen

Hele Grønland ligger i den polare klimazone. Vintertemperaturerne når ofte ned under $-50\text{ }^{\circ}\text{C}$, og om sommeren bliver det sjældent over $10\text{-}15\text{ }^{\circ}\text{C}$. Grønlands udstrækning er dog så stor, at der er betydelig forskel på Sydgrønlands klima, der er præget af de omliggende have, og Nordgrønlands barske højarktiske klima.

Nedbøren i de nordlige egne af Grønland er sparsom, under 250 mm om året; store områder er arktisk ørken. Længere mod syd falder der stadig mere nedbør, og de sydligste egne får 1000-2000 mm. Den fremherskende vindretning er her nordøstlig; disse vinde bringer tør og kold polarluft ned fra Det Arktiske Hav.

Indlandsisen har stor betydning for klimaet. Den hvide overflade reflekterer 90 % af solindstrålingen, og isen udgør et kuldereservoir for hele Grønland. Vinde fra Indlandsisen kan være voldsomme, kolde faldvinde, piteraag, som med orkanstyrke rammer især kystbyerne i Østgrønland med ødelæggende følger, men de kan også være fønvinde, varme, tørre vinde, som ofte optræder pludselig med markante vejrskift. Fønen opstår, når vinde fra højtryk på østkysten passerer tværs over Indlandsisen til lavtryk i Baffinbugten. Også fønen kan medføre omfattende skader, når den midlertidig smelter sneen, som derefter fryser til en fast skorpe, som ikke kan gennemtrænges af græssende får, moskusokser eller rensdyr.

Havstrømmene omkring Grønland har også betydning for klimaet. Langs østkysten løber en kold havstrøm nordfra, som medfører store mængder drivis. Østgrønland har både sommer og vinter betydelig lavere temperaturer end tilsvarende breddegrader i Vestgrønland, som er præget af en sydfra kommende havstrøm, Irmingerstrømmen. Megen storis driver rundt om Kap Farvel, men smelter på vejen nordpå langs vestkysten. Således har Vestgrønlands sydlige kyst flere isproblemer end den midterste kyststrækning, Åbentvandsområdet.

De inderste dele af de dybe vestgrønlandske fjorde har meget stabilt vejr. Således er Kangerlussuaq (Søndre Strømfjord) kendt som en lufthavn, der yderst sjældent er lukket pga. dårligt vejr. Enkelte beskyttede dale i Sydgrønland har varmere klima, og her findes lokalt partier med lav, skovagtig vækst.

Rasmus Ole Rasmussen: Grønland - klima i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019. <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=492583>

Befolkning og etnografi

Af: Bo Wagner Sørensen

Befolkningstallet har siden 1990'erne ligget ret stabilt omkring 55.000 personer. Den grønlandske befolkning har et fødselsoverskud på ca. 1,2 % og vokser jævnt, men det modsvares af en udvandring af især danskere.

Diskobugten mellem Disko Ø og Vestgrønlands kyst

Alle bosætninger ligger ved kysten, og de seks største byer rummer over halvdelen af indbyggerne; det er Nuuk, Sisimiut, Ilulissat, Maniitsoq, Aasiaat og Qaqortoq, alle på Vestkysten. Resten af befolkningen bebor de øvrige byer og mere end 130 bygder, stationer og fåreholdersteder. Frem til slutningen af 1970'erne var der en betydelig nedgang i de små samfund, men folketallet har siden holdt sig ret konstant. Der er fortsat en fravandring af især kvinder, men det modsvares af et ret højt fødselstal her.

Hvert år er der stor ind- og udflytning til og fra Grønland. Det drejer sig bl.a. om grønlandske unge, som studerer i Danmark. Også en stor del af de ca. 16.000 årlige flytninger inden for Grønland har baggrund i uddannelsesforhold.

Befolkningen i det moderne Grønland kan inddeles i fire hovedgrupper: vestgrønlændere, nordgrønlændere (polareskimoer), østgrønlændere og danskere. Fastboende danskere opfattes normalt ikke som grønlændere, mens børn af blandede ægteskaber normalt ser sig selv som grønlændere, hvis de vokser op i Grønland. Vestgrønlænderne udgør ca. 80% af den samlede befolkning; mindre end 6% er østgrønlændere, og nordgrønlænderne i Avanersuaq (Thule) Kommune udgør ca. 1,5% svarende til ca. 800 mennesker.

Den danske befolkningsandel i Grønland nåede et maksimum i 1989, hvor ca. 10.000 personer var født uden for Grønland. Siden da har tallet været faldende, i 2016 til ca. 6000.

Før koloniseringen, der blev indledt i 1721, bestod Grønlands befolkning af en række regionale grupper, og de store geografiske afstande begrænsede kontakten mellem dem. Polareskimoerne havde angiveligt ingen kontakt med vestgrønlænderne i 1800-tallet, og den østgrønlandske befolkning blev tilsvarende isoleret, da folk i Sydøstgrønland flyttede til vestkysten i løbet af 1800-tallet.

Traditionelt ernærede man sig ved fangst af havpattedyr, især ringsæler, men også fisk, fugle og landpattedyr som fx ren, ræv og hare indgik som fangstemner. Jagten blev suppleret med indsamling af fugleæg, bær, urter og tang. Der var store regionale forskelle; i det arktiske klima mod nord drev man fangst på isen med hundeslæde og harpun. Længere mod syd spillede sælfangst fra kajak og hvalfangst fra konebåd, umiak, den væsentligste rolle i sommerperioden, mens man om efteråret jagede rensdyr med bue og pil inde i landet. Grønlænderne var stærkt afhængige af fangsten; herfra fik man mad og skind til klæder, sengetøj og remme. De fleste redskaber blev fremstillet af ben, horn og tand, og som eneste lys- og varmekilde brugte man spæklamper.

Afhængigheden af fangsten nødvendiggjorde spredte bosættelser og sæsonmæssig mobilitet. Om vinteren boede flere familier sammen i huse af sten og tørv, mens resten af året blev tilbragt på forskellige fangstpladser, hvor man boede i skindtelte i mindre familieenheder. Slægtskabssystemet var bilateralt, dvs. nedstamning fulgte både moder- og faderlinjen, og samarbejde var gerne baseret på slægtskabsrelationer.

Det grønlandske samfund er undergået voldsomme forandringer i løbet af 1900-tallet. Den traditionelle fangst og jagt har mistet meget af sin økonomiske betydning, men er blevet et centralt element i skabelsen af en national identitet. Idéen om grønlandere som ét folk har sit udspring i perioden 1910-20, da der opstod en debat om, hvad en "rigtig" grønlander er. Identitetsdebatten blev skærpet sidst i 1960'erne, da stadig flere politisk aktive grønlandere reagerede mod den fordanskningsspolitik, som blev ført i Grønland. Med indførelsen af Grønlands Hjemmestyre i 1979 er den nationale bevidsthed i Grønland blevet styrket, samtidig med at forholdet mellem grønlandere og danskere er blevet mindre spændt.

*Bo Wagner Sørensen: Grønland - befolkning og etnografi i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019.
<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86562>*

Myter og sagn

Af: Birgitte Sonne

Grønlænderne opdelte deres fortællinger i gamle og nyere, hvilket Knud Rasmussen oversatte til "myter" og "sagn". Forskellen var, at man kun kunne gøre rede for slægtskabet til de nyere fortællingers hovedpersoner. Desuden kunne de genfortælles mere frit end de gamle, hvis værdifulde viden fra forfædrene ikke måtte forvanskes og dermed gå tabt. Ligheden mellem en del af de gamle fortællinger fra Grønland og fortællinger fra inuit i Nordamerika vidner om fælles oprindelse, hvilket bekræftes af arkæologiske fund.

Indsamling

Grønlandsforskeren H.J. Rink, der 1853-68 virkede som embedsmand i Sydgrønland, og senere Knud Rasmussen indsamlede et enormt antal grønlandske fortællinger.

Rink mente, at grønlændernes fattigdom og passivitet på hans tid skyldtes den kristne missions undertrykkelse af deres traditionelle kulturarv. I tråd med samtidens interesse for national identitet og i håb om at kunne styrke deres selvagtelse opfordrede Rink derfor grønlænderne til at nedskrive deres fortællinger, hvoraf han udgav en del på både grønlandsk og dansk med grønlændernes egne illustrationer. Et mindre udvalg udkom på engelsk.

Knud Rasmussen indsamlede 1902-32 et stort materiale fra hele Grønland, og meget af det blev nedskrevet af grønlændere. En del er udgivet i *Myter og Sagn fra Grønland* (1-3, 1921-25). Knud Rasmussens oversættelser er mere tro mod de originale versioners ordlyd end Rinks.

Især det vestgrønlandske materiale er præget af elementer fra kolonitiden; det før-kristne verdensbillede fremstår klarest i fortællingerne fra Øst- og Nordgrønland, hvor den egentlige kolonisation først fandt sted omkring år 1900.

Det traditionelle verdensbillede

Bag menneskenes synlige verden var en "anden", usynlig verden, som især angakokkerne, der besad et særligt 'indre lys', kunne se og berejse. Mange myter og sagn handler om denne usynlige verden og dens talrige væsner, inuat (inua i ental), der betingede livsvilkårene i den synlige verden. Inua kan oversættes til 'dens liv' eller 'dens

person', og fx var vejrets inua et temmelig uberegneligt væsen, der ofte rasede i storme og hindrede fangsten. Vejrets inua får aldrig skikkelse i fortællingerne, hvorimod månens inua, Månemanden, der også havde afgørende indflydelse på grønlandernes liv, står klart tegnet. Hans forgæves jagt hen over himmelbuen efter sin tiltrækkende søster, Solen, afstedkom årstidernes og tidevandets skiften samt sælers kønsmodning, ligesom han var kilden til angakok-lærlingens indre lys. Undertiden kom han i egen person til stede under en åndemaning for at straffe tabubrud. En anden klar skikkelse var Havkvinden. Hun boede i sit hus, der var de større sælers moderhule, på havets bund. Også hun mindede i fortællingerne om de tabuer, der skulle overholdes, hvis sødyrene skulle genfødes. Fortællinger om angakokker og deres hjælpeånder skildrer bl.a. de omgangsregler, der sikrede begge parter mod sammenblanding af deres respektive verdener. I andre fortællinger, der mest foregår i den synlige verden, er temaerne mangfoldige, men amuletter og heksemidler er ofte afgørende for handlingens forløb.

Ud over at tjene som tidsfordriv i årets mørke tid forklarede de grønlandske fortællinger således, hvorfor verden var, som den var, hvordan man burde leve i overensstemmelse med dens gang, og hvordan man kunne udnytte dens mange muligheder til egen og andres gavn eller skade.

I moderne tid overleveres de grønlandske myter og sagn ikke længere mundtligt, men de har stadig en vigtig plads i grønlandernes identitet og som inspirationskilde for moderne grønlandske kunstnere.

Birgitte Sonne: Grønland - myter og sagn i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019. <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86582>

Sprog

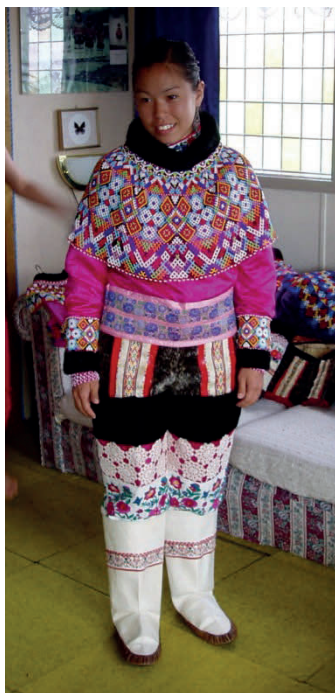
Af Jørgen Rischel

Det officielle sprog i Grønland er grønlandsk, dvs. vestgrønlandsk. Grønlandsk tales af langt størstedelen af den grønlandske befolkning. Grønlands Statistik har ikke registerstatistiske oplysninger om befolkningens sprogbrug (2016), men ifølge deres sidste sprogundersøgelse i 1999 anså lidt over 78 % af befolkningen sig selv for hovedsagelig grønlandssproget, mens 12 % betragtede sig som dobbeltsproget med dansk som sideordnet sprog; under 10 % af befolkningen havde dansk som hovedsprog. To-sprogethed blandt de yngre årgange var i tilbagegang. Anvendelsen af grønlandsk i alle sammenhænge har været stadig stigende, i modsætning til situationen for andre inuitsprog.

Jørgen Rischel: Grønland - sprog i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019.
<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=496952>

Dragt

Af Bo Wagner Sørensen

Kvindedragt på Diskøen

Den traditionelle vestgrønlandske dragt var overvejende lavet af sælskind, men rensdyr-, hunde- og fugleskind blev også brugt. Dragten bestod af pels og bukser i to lag med tilhørende skindstøvler (kamikker). Mændene havde endvidere særlige vandtætte dragter til kajak- og fangstbrug. Efter at koloniseringen var påbegyndt i 1720'erne, ændredes dragtsnittet gradvis; pelsjakkerne blev kortere, og mændenes bukser blev længere, mens kvindernes blev kortere med tilsvarende længere kamikker. Europæiske klædestoffer blev i stigende grad brugt til anorakker og bukser, og man begyndte at sy glasperler på kvindedragten.

Den moderne grønlandsdragt er sammensat af grønlandske og europæiske materialer og stilarter. Mandsdragten består af en hvid bomuldsanorak, sorte bukser og korte, sorte sælskindskamikker eller sorte sko. Kvinderne bærer en farvestrålende stofanorak med perlekrave og -

manchetter samt korte bukser af sælskind med skindbroderi. Sælskindskamikkerne består af en lang inderstøvle med rigt blomsterbroderi og kniplinger og en kortere yderstøvle med skindbroderi. Grønlandsdragten går ofte under betegnelsen nationaldragt og bruges ved særlige begivenheder såsom den grønlandske nationaldag, bryllupper og konfirmationer.

*Bo Wagner Sørensen: Grønland - dragt i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019.
<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86580>*

Dans

Af Michael Hauser

I de traditionelle grønlandske trommesange, inngerutit, indgår ofte dans, idet sangeren foruden trommen ledsager sig selv med dansebevægelser. Trommedans, Tivaneq, udføres stående med let adskilte ben, og (næsten) uden at fødderne flyttes. Dansen består af kropsvridninger og -bøjninger i forbindelse med trommeføring fra side til side. Bevægelsernes omfang og intensitet følger sangerens temperament. I Østgrønland fører kvinder trommen i et firkantmønster med rolige, værdige bevægelser.

Foruden trommedansen kendes også en glædesdans, qutsaserneq, hvori indgår hurtige stampebevægelser i en særlig rytme, tukkartorneq.

I 1600-1800-tallet nåede europæiske, folkelige danse, kaldet kalattuut, Grønland, bl.a. via hvalfangerne. Her fandt de hurtige stamp indpas, udført af mænd, hvorimod kvinderne lavede glidetrin. Dansene blev ledsaget af violiner, senere også af diatonisk harmonika, harmonium, evt. klarinet og tromme. I vor tid bruges klaver, el-orgel, guitar, banjo, bas og kromatisk harmonika. Kalattuut er par-, række- og kvadrilledanse i hurtige tempi. Der anvendes kendte trin som chassé-, hurre- og totrin; og de foretrukne danse er polkaer, fx saqisaaq og akulikitsooq, og tur-danse, fx arfineq pingasooq. Ved siden af kalattuut danses de skiftende euro-amerikanske populærdanse.

Michael Hauser: Grønland - dans i Fgp"Uqgt"Fcpung, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019.
<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86586>

Musik

Af: Michael Hauser

Den oprindelige musik i Grønland var sange af trommesangtraditionen, inngerutit, der er kendetegnet ved, at solisten synger, trommer og ofte danser samtidig. Trommesangene havde stor social betydning for grønlænderne, og dette var en af årsagerne til, at de blev modarbejdet af missionærer og til dels af handelsfolk. I dag bliver de kun sunget af få sangere i Østgrønland og Thule.

Missionærerne ønskede at erstatte de traditionelle sange med salmer, hvilket i høj grad lykkedes. Danske og tyske salmer blev oversat og sunget på grønlandsk. Den tyske brødre menighed, herrnhuterne, lagde stor vægt på flerstemmighed, der blev grønlandsk folkeeje op til vor tid. Fra midten af 1800-tallet kom grønlandske komponister til. Især kan nævnes Rasmus Berthelsen, Josva Kleist, Jonathan Petersen, Abraham Abrahamsen (1900-46), Jakob II Egede (1901-88), Påvia Petersen og i nyere tid bl.a. Johan Kleist (Aavaat) (1927-95). Der er siden 1761 udgivet over 60 grønlandske salmebøger og flere melodibøger, bl.a. Tugsiutit erinait, nu Tussiaqattaarutit (fra 1907, sidste udgivelse i 1993). Mange af komponisterne var organister, der mest komponerede i europæisk tradition.

Den verdslige vokalmusik bestod for det meste af danske sange med oversatte tekster. Udførelsen var grønlandsk med langsomme tempi og flerstemmighed i en rig fællessangtradition. Sangbøger er udkommet i mange udgaver og oplag. Især må nævnes Erinarsuutit udelukkende med tekster (fra 1908, seneste udgave 1987) og med tekst og musik (1911, seneste udgave 1992). Blandt grønlandske komponister kan nævnes Henrik Lund, Peter Olsen (1892-1930), Frederik Nielsen (Fari), Hans Lynge, Villads Villadsen, Rasmus Lyberth, Karl Johan Lyberth (Juaaka) (f. 1952) og Malik Høegh (f. 1952).

Efter 2. Verdenskrig har den grønlandske musik gennemgået en rivende udvikling, især den verdsligt instrumentale. En stærk påvirkning fra amerikansk populærmusik som fx country & western blev blandt andet formidlet af Grønlands Radio. Der indførtes el-instrumenter med udstrakt brug af guitar. I 1950'erne fik amerikansk swing- og countrymusik en grønlandsk udformning i den såkaldte Vaigat-musik, det vil sige sang ledsaget af guitar, harmonika og bas, der opstod omkring hawaii-guitaristen Jens Hendriksen (1928-2001). Sangeren Laarseeraq Svendsen (1926-1975) var den store sangstjerne i 50'erne og 60'erne, i samarbejde med et yderst kreativt musikmiljø omkring Grønlands Radio. Godhavnsvalsen opnåede også popularitet i datidens ønskeprogrammer i Danmarks Radio.

Rockgruppen Sume indspillede i 1973 den første grønlandske lp og dannede skole ved politisk slagkraftige tekster af Malik Høegh. Sangene var efter manges mening med til at gøre tankerne om større selvstændighed og indførelsen af Hjemmestyre til en folkelig sag. Et stort antal grønlandske plader og cd'er er fulgt efter, hvoraf størstedelen fra det grønlandske pladeselskab ULO. Langt de fleste udgivelser indeholder rockmusik som Zikaza, Ole Kristiansen (f. 1965) og Inneruulat i 1980'erne og i 1990'erne poprock som Mariina og hiphop som Nuuk Posse, men også traditionel trommesang, jazzmusik, eksperimentel musik (Polar Jungle Orchestra) og korsange er blevet udgivet.

En anden hovedretning omfatter vokalsolister med guitarakkompagnement. Her mødes meget værdsatte sangere som Rasmus Lyberth, Ulf Fleischer og Karl Johan Lyberth (Juaaka). Endelig må nævnes musikkens fremtrædende position ved kulturstævner, fra 1973 ICC-stævner og siden 1976 Aasivik sommerstævner, hvor alle stilarter, også trommesange, kan høres.

Efter i 1970'erne at have båret præg af den politiske udvikling i Grønland har musikens forhold gradvis ændret sig mod årtusindskiftet, bl.a. ved fremkomsten af nye pladeselskaber som Sermit Records, Melos Records og Atlantic Music. Markedet domineres af rock- og popudgivelser, men også hiphop og techno, fx i kombination med traditionel trommesang, vinder indpas. Nodeudgivelse af grønlandsk populærmusik er sparsom, dog er der udkommet to nodebøger med en række pop- og rocknumre, Inuusuttut Nipaat, 1 og 2 (1991 og 1993).

I det ny århundrede har en række grønlandske musikere prøvet kræfter med det internationale marked. Den unge sangskriver Angu Motzfeldt (f. 1976) har markeret sig med engelske tekster og en international lyd. Størst popularitet er dog tilfaldet sangerinden Julie Berthelsen, der med iørefaldende popmusik på engelsk har fået et stort publikum i Danmark og resten af Skandinavien. Den grønlandssprogede musik lever dog fortsat i bedste velgående med en lang række lokale sangskrivere. Her markerer hiphop'en sig fortsat som en af de populære musikstilarter med bl.a. gruppen Prussic.

*Michael Hauser: Grønland - musik i Fgp"U\qtg"Fcpung, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019.
<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86587>*

Billedkunst

Af Inge Mørch Jensen

I den gamle eskimoiske verden var billedkunsten en integreret del af hverdagen og det religiøse liv, og et kunstbegreb i vesteuropæisk forstand optrådte først sent. Det kom fx til udtryk ved, at mange skulpturer ikke havde en standflade, da de ikke var beregnet til opstilling, men også ved at det grønlandske ord for kunst, *erqumitsuliaq*, betyder 'noget mærkeligt, der er tillavet'; ordet blev først dannet efter mødet med europæerne. Funktionen og de tilgængelige materialer gjorde, at skulpturen dominerede; generelt var udtrykket realistisk, grotesk eller mere stiliseret. Der kendes ingen navngivne kunstnere fra denne tid. Matthias Ferslew Dalager (1769-1843) var den første grønlænder, som uddannede sig på Kunstakademiet i København, men tiden var endnu ikke moden for en malerkunst i Grønland. Først med danskernes voksende interesse for den eskimoiske verden begyndte tegning, grafik og maleri at dukke op i midten af 1800-tallet. Myte, hverdag og natur blev gengivet i en fortællende naivistisk-ekspressiv stil, der siden har kendetegnet megen grønlandsk kunst. Kunstnerne trådte nu ud af anonymiteten, først tegnere og malere som Israil Gormansen (1804-57), Jens Kreutzmann (1828-99) og Aron fra Kangeq samt billedskærerne Gerth Lyberth (1867-1929) og Johannes Kreutzmann (1862-1940), der begge arbejdede med

bemalede træfigurer. Da åndemaneren Mitsuarnianga i 1905 lod sig overtale til at skabe to assemblagelignende tupilakfigurer, var forbindelsen mellem kunst, magi og hverdag ændret helt.

En tupilak er egentlig et magisk væsen, der i gamle dage i Grønland blev lavet i hemmelighed for at skade et andet menneske, ofte pga. misundelse. Materialet var fx knogler fra forskellige dyr og noget, der tilhørte offeret. Tupilakken blev vakt til

Siden 1905 er tupilakfigurer fremstillet i stort tal til gengivelse af ægte tupilakker. Øverst tv. ses en tupilak i sortfarvet træ med skeletornamenter og indsatte tænder af ben, derunder én med indsatte øjne, ligeledes i sortfarvet træ; tupilakken th. er af hvalrostand med sortmalede pupiller. Alle tre tupilakker er indsamlet i Østgrønland 1930-60 og findes på Nationalmuseet. Ægte tupilakker er aldrig fundet i Grønland.

live af en magisk sang og fik næring ved at suge på sin skabers kønsdele. Hvis offeret havde stærke amuletter, angreb tupilakken i stedet sin skaber.

Siden Mitsuarniangas første figurer er talrige tupilakfigurer, amuletter og masker blevet fremstillet med salg for øje, og i dag findes en stor skare folkekunstnere på dette område.

Bygden Kangaamiut har altid indtaget en særstilling i grønlandsk billedskærerkunst; herfra stammer bl.a. Peter Rosing (1871-1938) og Esra Bertelsen (1889-1954), som fornyede den særlige tradition for småskulpturer, ofte groteske, som senere hos Aron Berthelsen (f. 1933). Fedtsten, drivtømmer, tand og ben anvendes meget. Familien Kristoffersen fra Nuuk tæller mange billedskærere og -huggere, fra nyere tid især Simon Kristoffersen (1933-90), der som den første udførte en figurgruppe i stort format. En begyndende nationalfølelse inspirerede ind i 1900-tallet til en naturalistisk landskabskunst, indledt af litografen Lars Møller og videreført af sønnen Steffen Møller (1882-1909) samt brødrene Peter (1892-1965) og Otto Rosing (1896-1966). Flere grønlændere fik en kunstuddannelse, ofte på Kunstakademiet i København, men fra 1972 også på Grafisk Værksted, nu Kunstsolen, i Nuuk. Den blev stiftet af bl.a. Hans Lynge, en af Grønlands betydeligste kunstnere og skaber af de første officielle portrætter og mindesten. Jens Rosing er kendt for en lang række frimærker med grønlandske motiver. Med Lynge og Rosing samt kunstnere som Kaale Rosing (1911-74), der fornyede grafikken, Kristian Olsen (Aaju) (f. 1942) og Thue Christiansen (f. 1940) begyndte en moderne kunst at tage form, og fortællingen blev i højere grad underlagt farve og linje. Perioden fra 1960'erne og frem har præg af en søgen efter det særligt grønlandske, og naturen og de gamle myter og sagn blev gentagne motiver, ikke mindst i de mange offentlige udsmykninger, der efter hjemmestyrets indførelse blev skabt til skoler, kirker og råduse af kunstnere som Aka Høegh, Kistat Lund (f. 1944), Anne-Birthe Hove (f. 1954) mfl. Jessie Kleemann (f. 1959) arbejder også med den grønlandske identitet i video og performance, mens Pia Arke (f. 1958) fortolker naturen på en ny måde i landart-projekter. De senere år har vist stor åbenhed over for international kunst, herunder især den nordiske, og det har medført en bevægelse mod abstraktion og konceptkunst, fx hos Lise Hessner (f. 1962). Grafikken spiller stadig en stor rolle med kunstnere som Frederik Kristensen (f. 1952) og Arnannguaq Høegh (f. 1958).

Kunstlivet i Grønland er stadig i høj grad knyttet til Nuuk. Her ligger Kunstsolen, hvor man under billedkunstneren Arnannguaq Høeghs (f. 1958) ledelse søger at etablere en egentlig kunstuddannelse. For tiden rejser de fleste til Danmark for at søge uddannelse, fx Bodil (Buuti) Pedersen (f. 1955), der har udført en del udsmykninger og bl.a. viderefører traditionen med kunstfrimærker. I Nuuk ligger også Katuaq, Grønlands Kulturhus (1997), der med sin langstrakte, bølgede form er inspireret af nordlyset. På den årlige Nuuk Snefestival, afholdt siden 1994, konkurrerer firmaer, grupper

og enkelte kunstnere om at skabe enorme sneskulpturer. På Ilulissat Kunstmuseum findes malerier af den lokale kunstner Hans Jacobi (1905-95) og danskeren Emanuel A. Petersen. I hele landet er den gamle tradition for at skære masker, små dyre- og tupilakfigurer samt andet kunsthåndværk stadig levende.

Inge Mørch Jensen: Grønland - billedkunst i Fag og Udgangspunkt, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019. <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=86579>

Specielt om tupilakker: Inge Kleivan: tupilak i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet d. 28. juni 2019. <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=175180>